

PREISKOVALNO NOVINARSTVO, USTVARJANJE ŠKANDALOV IN NOVINARSKA ETIKA

“Moj šef zmeraj pravi, da ni pomembno, ali je zgodba resnična ali ne - glavno je, da je dobra zgodba, da se dobro bere in da se dobro prodaja. Sem bil iskren? Morda preveč?”

(odgovor na vprašanje, ali mediji premalo preverjajo informacije, postavljeno na spletnih straneh Društva novinarjev Slovenije, septembra 2001)

Povzetek. *Autorica obravnava vprašanje, kako razlikovati verodostojno preiskovalno novinarstvo od aferiške in senzacionalistično naravnane množičnosporočanskega diskurza. Ugotavlja, da aferiški diskurz oz. kvazipreiskovalno novinarstvo primarno ni zavezano normi resničnosti, ampak je bistvena medijska objava - ne glede na resničnost in verodostojnost informacij. Novinar premalo preverja informacije, kar se kaže v odsotnosti njegovih vprašanj, in nekritično sprejema “preiskave”, ki jih namesto njega opravljajo drugi subjekti. Sporočanje pogosto ni ali je pomanjkljivo utemeljeno: manjkajo dokazi, viri informacij v besedilu niso prepoznavni, novinar se sklicuje na govornice. Besedilo je neuravnoteženo, pogosto predstavlja le “eno stran” zgodbe, uporablja vire, ki jo potrjujejo, viri informacij bodisi niso navedeni ali pa so zgolj uradni viri. Domnevne akterje svojih zgodb pogosto prikazuje kot storilce oziroma krivce. Temelji na odkriti pristranskosti, vnaprejšnjih prepričanjih, pričakovanjih in stereotipih, v skladu s katerimi izbira ali “ustvarja” dokaze, ki postanejo ogrodje njegovega konstrukta. Ugotovitve autorica ponazarja z analizo serije prispevkov o “mafijemskem uvozu zdravil” iz Nedeljskega dnevnika, ki se kažejo kot poskus preiskovalnega novinarstva.*

Ključni pojmi: *preiskovalno novinarstvo, novinarska etika, afera, medijski škandal, viri informacij, pristranskost*

* Dr. Melita Poler Kovačič, docentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

Uvod

Izkušeni preiskovalni novinarji so pesimistični glede prihodnosti svojega področja; komercialni pritiski so tako močni, da je preiskovalno novinarstvo na poti izumrtja, saj gre za najdražji tip novinarstva, ki pa ne pritegne množične potrošnje (de Burgh, 2000a: 7). Komercializacija množičnih občil po drugi strani "uveljavlja trend preiskovalnega novinarstva za vsako ceno" (Košir, 1994: 16), vendar podrobnejša analiza prispevkov, ki bi jih vsaj po nekaterih značilnostih lahko uvrstili med preiskovalne, kaže, da mnogi ne izpolnjujejo temeljnih zahtev kakovostnega novinarstva.¹ Sodobno (preiskovalno) novinarsko prakso vedno bolj zaznamuje upovedovanje škandalov, kar lahko razložimo kot znak *tabloidizacije* množičnih občil, s katero Connell opredeljuje "vrsto procesov, ki domnevno racionalne diskurze spreminjajo v senzacionalistične diskurze" (1998: 12). Z izrazom tabloidizacija označujemo "propad, pojanje novinarskih standardov" (Gripsrud, 2000: 285), kar spodkopava tiste funkcije množičnih občil, ki so v liberalnih demokracijah postavljene kot ideal. Visoke novinarske standarde uničujejo senzacionalizem, pretirana radovednost, trivialnost in preprosta lahkovernost, piše Sparks (2000: 1). Lull in Hinerman (1997: 1) ugotavljata, da so škandali postali glavna značilnost tabloidnega novinarstva, saj v ospredje prevladujoče novinarske prakse postavljajo vrednote tabloidov.

Škandal lahko opredelimo kot simbolično reprezentacijo dejanj, o katerih sodimo, da so z moralnega vidika vredna graje. *Medijski škandal* se zgodi, ko zasebna dejanja, ki osramotijo in užalijo idealizirano, prevladujočo moralo družbene skupnosti, postanejo javna z upovedovanjem v množičnih občilih (Lull, Hinerman, 1997: 2-3). Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje škandal kot "nemoralno, nečastno dejanje, ravnanje, ki vzbuja ogorčenje, zgražanje javnosti", afera pa je "pozornost vzbujajoča nečedna zadeva ali dogodek". Škandal (dejanski ali domnevni) razumemo kot izhodišče afere: afera se zgodi, ko je škandal upoveden v množičnih občilih. Tako je na primer v slovenskem jeziku uveljavljeno poimenovanje afera Watergate, v anglosaksonski literaturi pa beremo o škandalu Watergate.² Škandal(ozno) je bilo v tem primeru ravnanje ameriškega predsednika, medijski škandal oziroma *afera* pa je postal šele z medijskim upovedovanjem. Medijski škandal je torej afera, zato bomo ta pojma uporabljali kot sinonima.

Vendar vprašanje identitete in funkcij medijskih škandalov oziroma afer ni preprosto. Novinarji so tako v primeru *Watergate* kot *O. J. Simpson* poskušali razkriti nepravilnosti in razkrinkati odgovorne, iz česar bi lahko sklepali, da je ustvarjanje določenih medijskih škandalov zgolj izvajanje odgovornosti četrtega stanu, rezultat pozornega medijskega nadzora tistih, ki imajo v družbi ogromno (politično in/ali ekonomsko) moč. Nekateri avtorji škanale pojmujejo kot obliko prodornega preiskovalnega novinarstva, zato jih ne moremo opustiti kot zgolj senzacionali-

¹ Soglasja o opredelitvi novinarske kakovosti sicer ni (Erjavec, 1999: 7). Vendar se zdi, da obstaja vsaj zelo razširjeno strinjanje o tem, kako razumemo kakovostno novinarstvo - tako znotraj profesije same kot tudi v akademskem okolju, meni Dahlgren (1993: 7).

² Glej npr. knjigo Petra DeLeona *Thinking About Political Corruption* (Armonk: M. E. Sharpe, 1993, str. 5).

zem, sta prepričana Lull in Hinerman (1997: 28). Po njunih besedah so "več kot le skupek sramotnih podrobnosti, povedanih na zanimiv način" (1997: 29), saj spodbujajo javne razprave o občutljivih, spornih temah. Novinar Vinko Vasle podobno meni, da so afere "legitimen proizvod demokratičnih sistemov" (1993: 32) in "nujna oblika nadzora" (1993: 35). Množična občila imajo namreč v skladu s teorijo družbene odgovornosti obveznost, da delujejo kot nadzorniki oblasti, da opravljajo vlogo psa čuvaja in kot predstavnik javnosti varujejo njeno pravico vedeti.

Izhodišče medijskih škandalov ali afer je pogosto (domnevna) korupcija politikov oziroma javnih uslužbencev. Strokovnjak za politično korupcijo Paul Heywood (1997: 4) ugotavlja, da so politiki od sedemdesetih let 20. stoletja močnejše izpostavljeni medijskemu preiskovanju kot njihovi predhodniki, kar je delno gotovo posledica afere Watergate. To bi morda lahko razumeli kot znak večje zrelosti novinarstva, vztrajnejšega prizadevanja za izpolnjevanje vloge nadzora oblasti, vendar je taka razlaga poenostavljena in celo zavajajoča. Razkrivanje korupcije je gotovo legitimen predmet novinarske preiskave in obravnave, vendar ne smemo prezreti zornega kota, s katerega vidimo povečan interes za medijsko preiskovanje korupcije v devetdesetih letih 20. stoletja, o katerem piše Heywood, v drugačni luči. Politična korupcija se je obdržala v središču zanimanja javnosti tudi zato, ker pripomore k dobrim novinarskim zgodbam: škandal je privlačen tako za preiskovalne motive novinarjev kot tudi za občinstvo. Medijski škandali so "preizkušeno sredstvo za stimuliranje javnega ogorčenja in korporacijskih dobičkov" (Lull in Hinerman, 1997: 28). Številni škandali, ki upovedujejo korupcijo, po Heywoodovih besedah vključujejo takšno stopnjo spletkarjenja in včasih gole predrznosti, da njihovo spremljanje lahko postane "sorodno branju dobre srhljivke" (1997: 4). Možnost razkritja velikega škandala novinarju obenem obljublja poklicno napredovanje in včasih denarno nagrado. Senzacionalne novice, ki "vdirajo v zasebnost, pretiravajo ali so žgečkljive", pritegujejo pozornost in utegnejo povečati obseg občinstva (Lambeth, 1997: 77-78). Medijski škandal je pogosto upoveden senzacionalistično in tržno naravnano novinarstvo ga rado uvršča v svoj tematski predmetnik.

Larry Sabato (v Macnamara, 1996: 2-3) sodobnega novinarstva ne označuje kot novinarstva "psov čuvajev" (*watchdog journalism*), ampak kot novinarstvo "psov z odlagališč stare šare", torej zoprno, agresivno in vsiljivo (*junkyard journalism*). Ugotavljamo, da mnogih primerov slovenskega novinarstva, ki se (samo)opredeljujejo kot preiskovalni, ne moremo enačiti z javnosti koristnim in družbeno zaželenim preiskovalnim novinarstvom. Nekaterih poskusov sploh ne moremo uvrstiti v novinarski diskurz. Koširjeva v raziskavi slovenskih dnevnikov ugotavlja, da zaradi "neustreznega sporočanja slovenske 'raziskovalne zgodbe' postajajo aferastvo, ki je samo sebi namen in ne služi interesom javnosti" (1993: 1236).

Kako razlikovati verodostojno preiskovalno novinarstvo in aferško naravnano množičnosporočanski diskurz? Da bi lahko odgovorili, moramo najprej opredeliti značilnosti in zahteve kakovostnega (preiskovalnega) novinarstva, nato pa teoretske postavke primerjati s prakso pogosto senzacionalističnega upovedovanja medijskih afer. Okvir naše primerjave je novinarska etika, kot jo novinarji sami

opredeljujejo v etičnem kodeksu.³ Ugotovljeno bomo ponazarjali s primerom serije prispevkov o "mafijškem uvozu zdravil", ki se kažejo kot poskus preiskovalnega novinarstva.

Preiskovalno novinarstvo vs. aferaštvo: odnos do resničnosti

Novinarski diskurz si lasti status upovedovanja resničnosti; terja, da ga sprejmemo vsaj kot približevanje resnici, vsekakor pa kot diskurz, ki je dovolj blizu "resnici", da je vreden našega zaupanja v njegovo integriteto (McNair, 1998: 5). Za odnos preiskovalnega novinarstva do resničnosti veljajo enake zahteve kot za novinarski diskurz nasploš; novinar naj bi uresničeval "temeljno človekovo pravico do resničnih informacij" (36. točka Resolucija Sveta Evrope št. 1003 o novinarski etiki) oziroma pravico javnosti, "da je seznanjena z resnico" (1. točka Münchenske deklaracije). *Resničnost* je postavljena v temelj novinarstva, tudi preiskovalnega: naloga preiskovalnega novinarja je namreč "razkriti resnico in identificirati oddaljevanja od nje" (de Burgh, 2000a: 9).

Za tržno naravnano preiskovalnonovinarsko prakso je značilen drugačen odnos do resničnosti, saj sporočanje v njej podlega "poplavi popačenih podob, ki se prenašajo na način, ki spominja na divji zahod" (Encabo, 1995: 516): v spopadu zmaga tisti, ki je bolj napadalen in strelja prvi. Časniki tekmujejo za najbolj senzacionalne naslove, televizija pa postaja spektakel. "Pod tem bleščečim urokom podob smo v nevarnosti, da pomešamo resnico in veljavnost s tem, kar je prijetno ali privlačno," opozarja Encabo (prav tam). V "privlačnosti" medijskega škandala se izgublja univerzalnost zahteve po resničnosti in verodostojnosti. Tak diskurz ni zavezan normi resničnosti kot temeljni, zato ga ne moremo imenovati novinarski. Gre za *kvazipreiskovalno novinarstvo*, ki ga Koširjeva (1993: 1236) označuje kot "aferaštvo".⁴

Novinarsko upovedovanje škandalov oziroma "pojav" afere primarno ni povezan z zahtevo po resničnosti, ampak je *bistveno dejstvo javne objave*: medijski škandal ali afera se "zgodí", ko je (domnevni - resnični ali skonstruirani) škandal "objavljen" v množičnih občilih. Škandal se ne "uresniči", dokler dogodki niso upovedeni v narativni obliki in dokler niso predstavljeni občinstvu, ugotavljata Lull in Hinerman (1997: 16). To je po Vasletovem mnenju paradoks: "afere ni, če ne pride v javnost, pri čemer sploh ni pomembno, kaj je resnično in kaj ne" (1993: 34).

³ Ko so bili analizirani prispevki objavljeni, je bil v veljavi še Kodeks novinarjev RS iz leta 1991. Kljub temu bomo v članku uporabljali novi kodeks - Kodeks slovenskih novinarjev iz leta 2002. Spremembe v členih, ki jih navajamo, namreč niso tako velike, da bi bistveno spreminjale etične dolžnosti slovenskih novinarjev.

⁴ Izraz *aferaštvo* se v tem članku nanaša predvsem na novinarske pristope k preiskovanju družbenih nepravilnosti, na načine upovedovanja in oblikovanja medijskih afer; pa tudi na novinarjeve "motive" za poročanje oz. konstrukcijo afere. Novinar pri tem ne sledi načelom kakovostnega novinarstva, ampak jih podreja tržnim in/ali političnim interesom. Pojem vključuje tudi politični vidik, o katerem piše Vasle, ki *aferaštvo* opredeljuje kot "prizadevanje, ki zavestno konstruira ali izmišlja oblike oblastnih in političnih deviacij ali ki nekaterim pojavom v družbi pripisuje večji in usodnejši pomen od dejanskega" (1993: 32).

Težnjo k upovedovanju medijskih škandalov je treba razumeti tudi v širšem kontekstu postmodernega časa. V razmerah, ko "se celotno življenje kaže kot neizmerno kopičenje spektaklov" (Debord, 1997: 41), množična občila množijo dogodke, ki nimajo (več) lastnega prostora in časa. Od trenutka, ko postanejo medijska sporočila, lahko rečemo, da njihova lastna resničnost izginja. V skrajnih primerih je možno tudi to, da sploh ni nujno, da se dogodek zgodi. Toda zgodi se na zaslonu. Tako imamo dogodke z zaslona in ne več "pristnih" dogodkov (Baudrillard, 1993: 146). Dogodek - škandal - se "zgodi", ko ga vidimo na televiziji ali ko o njem bremo v časopisih. Zgodi se s časovnim zamikom - ko postane medijski škandal ali afera.

Etični vidiki novinarske preiskave

Preiskovalno novinarstvo je posebna vrsta novinarskega sporočanja, za katero je značilno, da: 1. razkriva dejstva, ki jih posamezniki ali institucije želijo prikriti, 2. so ta dejstva za družbo relativno velikega pomena, 3. novinar zavestno načrtuje preiskavo, 4. med njo uporablja posebne tehnike in metode (Šuen, 1994: 25). Koširjeva (1994: 11) dodaja še eno značilnost: dogajanje mora imeti elemente, ki omogočajo, da je besedilo napisano v značilni strukturi in stilu. V nadaljevanju bomo raziskali, kako se pet teoretskih postavk uresničuje v prevladujoči praksi slovenskega novinarstva. Osredotočili se bomo na etični vidik.

Tematika preiskovalnega novinarstva

Prva in druga postavka opredelitve govorita o *tematiki*. Za preiskovalno novinarstvo je značilno, kot piše de Burgh (2000a: 3), da opozarja na neuspehe v regulacijskih sistemih družbe ter na načine, kako jih bogati, močni in nepošteni lahko preslepijo. Čeprav so splošni cilji preiskovalnega novinarstva podobni ciljem novinarstva nasploh, se nujno ukvarja z "zadevami, kot sta korupcija in nezakonitost, ki ju je težko odkriti, dokazati in tako razkriti pred javnostjo" (Kieran, 2000: 156).

Izhodišče novinarjeve "preiskave" v seriji prispevkov, ki jih bomo obravnavali kot primer, je informacija o domnevni škandalih, ki bi jih lahko uvrstili med *institucionalne škatle*.⁵ Novinar se loteva aktualne teme in pri opredelitvi svojega namena sledi temeljnemu cilju novinarstva - obveščanju javnosti o zanjo pomembnih zadevah. Njegova ambicija naj bi bila preiskava in razkritje nezakonitih dejanj, ki so za družbo velikega pomena: mafijskega uvoza zdravil, pranja denarja, podkupovanja zdravnikov, državnih uradnikov ipd. (Vir 1). Prispevki tematsko niso sporni in izpolnjujejo prva dva pogoja opredelitve. Koširjeva (1994: 12) v zvezi s tematiko slovenskih afer iz začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja ugotavlja, da je

⁵ Ti se zgodijo, ko dejanja, ki sramotijo ali žalijo prevladujočo moralnost, potekajo v okoljih, kot so na primer vladne pisarne. Akterji so osebe, ki predstavljajo institucije politike, izobraževanja, ekonomije, vojске in religije. Teh oseb ne motivirajo le profesionalni cilji, ampak tudi zasebne želje, ki so včasih v nasprotju s prevladujočimi moralnimi standardi. Njihove "nepremišljenosti" postanejo škandalozne, ker te osebe ne predstavljajo zgolj sebe, ampak tudi institucije, ki jim profesionalno pripadajo (Lull, Hinerman, 1997: 20).

tipološko sicer enaka preiskovalnim področjem novinarjev iz zahodnih družb, njihova posebnost pa je, da novinarska obdelava zaostaja za profesionalnimi merili.

Načrtovanje preiskave in preverjanje informacij

Po besedah Koširjeve (1994: 13) se slovensko "aferaško 'raziskovalno novinarstvo'" od tujih vzorov razlikuje v tretji postavki opredelitve, ki zahteva, naj novinar preiskavo zavestno načrtuje. Tuji primeri kažejo, da novinarji sami, pogosto z neuradnimi viri, pridejo na sled primerom, ki jih nato *preiskujejo*. Informacije lahko dobivajo z neposrednim opazovanjem, intervjuvanjem, proučevanjem dokumentov in na druge načine. Novinarji morajo aktivno in neodvisno preiskovati svojo okolico, kajti le tako bodo javnosti lahko zagotovili informacije, ki bodo povečale njeno razumevanje okolja, meni McManus (1994: 96). Zelo aktivno odkrivanje predstavljajo novinarjevi pogovori z viri informacij, udeležba na sestankih, skrbno pregledovanje dokumentov, preiskovalne zgodbe ipd.

Preverjanje informacij je nepogrešljiv del (načrtovanja in izvajanja) novinarske preiskave.⁶ Novinarstvo je namreč dejavnost, ki sporoča od drugih za druge, kar počne "s temeljnim opraviлом - spraševanjem, novinarji pa s svojim osnovnim orodjem - vprašanji" (Košir, 1996: 252). Novinar, ki poroča o dogodku, sprašuje akterje in očitvidce dogajanja, različne vire informacij. Skupina preiskovalnih novinarjev postavlja ista vprašanja čim več različnim virom in različna vprašanja istemu viru informacij. Sporočanjškemu dejanju odrekamo identiteto novinarskega dejanja, če ni postavljeno novinarjevo vprašanje. Nosilec vprašanja, spraševalec, tisti, ki aktivno išče in zbira informacije ter jih preverja, naj bi bil novinar.

Novinarsko vprašanje v aferasško naravnanim diskurzu izginja. Novinarji ne sprašujejo, ampak "prenašajo" - bodisi govorice bodisi novinarsko neobdelan interesni govor, ki jim ga dostavljajo za objavo zainteresirani subjekti. Informacijo, ki bi jo lahko uporabili le kot "izhodiščno gradivo za nadaljnjo obdelavo (se pravi, spraševanje različnih virov), posredujejo kot samoumevnost, ki je ni treba preverjati, dopolnjevati, analizirati" (Košir, Poler, 1996: 13). Odsotnost novinarskih vprašanj se kaže tudi pri (ne)navajanju virov, o čemer bomo pisali v nadaljevanju.⁷

Etične dileme pri preiskovanju

Uporaba posebnih tehnik in metod med novinarsko preiskavo, o kateri govori četrta postavka definicije preiskovalnega novinarstva, od novinarja zahteva posebna znanja in zahtevnejše pristope k pridobivanju informacij. Koširjeva (1994: 14) trdi, da takega znanja slovenskim novinarjem manjka. Posebni prijemi obenem odpirajo številne etične dileme, tudi take, s katerimi se novinar pri "običajnem"

⁶ "Novinar mora preverjati točnost zbranih informacij in biti previden, da se izogne napakam," je zapisano v 1. členu Kodeksa slovenskih novinarjev. Četrta točka Resolucije Sveta Evrope št. 1003 o novinarski etiki določa, da je pri širjenju vesti "treba spoštovati resnico, potem ko je bila ta obvezno preverjena".

⁷ Pomen preverjanja informacij poudarjajo tudi Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija, v katerih piše, da preiskovalnega novinarstva "ni brez ustreznih virov informacij in brez zadostnega časa za temeljito raziskovanje. /.../ Če se hočemo približati merilom natančnosti, nepristranskosti in verodostojnosti, mora oddaja temeljiti na vestnem in skrbnem raziskovanju."

novinarstvu redkeje srečuje: vprašanja etičnosti poročanja "pod krinko" oziroma lažnega predstavljanja, intervjujev "iz zasede", uporabe skrite kamere na javnem mestu, tajnega snemanja pogovora med novinarjem in virom informacij idr.

Nekateri novinarji menijo, da bodo pri določenih nalogah lahko uspešni le, če bodo ravnali nemoralno. Preiskovanje skritih škandalov in korupcije naj bi pogosto zahtevalo, da se novinar lažno predstavlja, uporablja prevare, laže, posega v zasebnost in v skrajnih primerih celo krši zakon. Če bi od preiskovalnih novinarjev vedno pričakovali, da so "moralno dobri", jim ne bi uspelo prodreti v mračen svet, ki ga morajo preiskati, kar pomeni, da ne bi bili sposobni opraviti svojega dela. Preiskovalni novinar mora etiko včasih enostavno izključiti iz svojega delovanja - tako razmišljajo mnogi novinarji, ugotavlja Kieran (2000: 158).

Strinjamo se, da novinarska preiskava v določenih okoliščinah lahko zahteva odmik od novinarskih norm, kar novinarska etika kot deontelska etika - kot sinteza deontološkega in teleološkega pristopa - tudi dopušča. Novinar jo uresničuje tako, da najprej upošteva temeljna načela oziroma dolžnosti, vendar jim ne sledi "slepo ali nepremišljeno" (Merrill, 1989: 198). Odgovoren novinar razmišlja o posebnih etičnih situacijah, upošteva nekatere prilagoditve dolžnosti, toda le po resnem razmisleku. Tako lahko na primer svoje delo izjemoma opravlja "pod krinko", če je to edini način razkritja neke nepravilnosti.⁸ Cilji preiskovalnega novinarstva ne opravičujejo vseh sredstev, toda nekatera dejanja, za katera običajno menimo, da so nemoralna, so lahko pod določenimi strogimi pogoji moralno opravičljiva, se strinja Kieran (2000: 159). Kodeks slovenskih novinarjev v 10. členu določa, da se mora novinar "izogibati nedovoljenim načinom zbiranja podatkov. Če informacij, ki so za javnost izrednega pomena, ni mogoče pridobiti drugače, mora svoje ravnanje in razloge zanj predstaviti javnosti." Deontelska novinarska etika torej ne pomeni poljubne odpovedi etičnim zapovedim. Četudi obstajajo pravila, ki jih je v izjemnih primerih dopuščeno kršiti, obstajajo druga, ki so brezpogojna: na primer norma preverjanja informacij, pa tudi mnoge dolžnosti pri novinarskem upovedovanju.

Etični vidiki novinarskega upovedovanja

Preiskovalni novinarji morajo upoštevati dolžnosti do javnosti tako pri preiskovanju kot tudi pri predstavitvi ugotovljenega, opozarja Kieran (2000: 172). Kakovostni preiskovalni prispevki naj ne bi zgolj sporočali domnev o določenih osebah ali dogodkih, ampak naj bi javnosti čim bolj natančno razjasnili naravo teh dogodkov, kako in zakaj so se zgodili, v kakem zaporedju in - kar je najbolj pomembno - kakšni so *dokazi in racionalna utemeljitev* povedanega. "Imeti svobodo tiska je lepo in prav, toda da je mnenje dobro utemeljeno, potrebuje informacije, preverljiva dejstva in nasprotujoča si stališča," zaključuje de Burgh (2000a: 6).

⁸ Primer preiskovalnega novinarja Guentherja Wallrafa, ki se je preoblekel v turškega delavca in razkril črni trg delovne sile v Nemčiji.

Akterji preiskovalne zgodbe: kdo - s kom?

Ni dovolj, da novinar odkrije primerno temo, ampak mora gradivo imeti elemente, iz katerih je mogoče sestaviti zgodbo: to so nosilci zgodbe, njeni akterji. "Če slabi dečki za novinarja nimajo konkretnega obraza, če ne govorijo in ne delujejo, ni preiskovalne novinarske zgodbe," piše Koširjeva (1994: 16). Preiskovalna zgodba namreč razkriva zvezo kdo - s kom - kaj - zakaj. Serija analiziranih prispevkov je problematična, ker avtor akterjem večinoma ne podeljuje imen. Osredotoča se na vprašanje kaj in občasno tudi zakaj, manjkajo pa odgovori na *kdo* in *s kom*. Poglejmo nekatere od številnih primerov:⁹

Zgodbo je raziskala "skupina visokih državnih uradnikov. Niti enega ni več mogoče najti na starem delovnem mestu" (Vir 3) "V krogu na obeh straneh vpletenih v raziskovanje te zgodbe je namreč začelo prihajati do sumljivih prometnih nesreč, dvomljivih samomorov" (Vir 3) "Država gleda lopovom skozi prste" (naslov, Vir 5) "Kriminalisti rojijo, toda grešniki še mirno spijo" (Vir 5) "In takšno početje je imelo hude, usodne posledice. Strokovnjaki trdijo, da so jih nekateri že plačali tudi z življenji." (Vir 5) "z nekaterimi podkupljenimi zdravniki, ki predpisujejo nepotrebna, toda predraga zdravila" (Vir 6) "se je našel vpliven boter in jim odprl pot čez ljubljansko carino" (Vir 6) "Bolnik je umrl zaradi premočnega odmerka" (Vir 6) "znani zdravniki s črnimi kovčki pred tamkajšnjo banko" (Vir 6) "mračno področje zaslužkarstva, v katerega so vpleteni predvsem zelo spretni ljudje, pa naj bodo zdravniki, farmacevti ali samo trgovci" (Vir 10) (poudarki M. P. K.)

KDO je izgubil službo, imel nesrečo, storil samomor, kradel, grešil, umrl, prejel podkupnino itn.? Nosilci zgodb v analiziranih prispevkih večinoma niso razkriti.

Utemeljenost obtoževanja, novinarski dokazi, navajanje virov

Novinarji akterje svojih zgodb pogosto poimenujejo, vendar pri tem ne upoštevajo etične dolžnosti, ki prepoveduje objavljanje neosnovanih obtožb. Münchenska deklaracija v 8. točki opredeljuje, da mora novinar samemu sebi prepovedati "obrekovanje in neutemeljene obtožbe". Argumentacija¹⁰ oziroma utemeljevanje je ključno, še posebej pri preiskovalnem novinarstvu. Akcijski zaplet preiskovalne zgodbe je namreč usmerjen v iskanje krivcev, nosilci zgodbe so praviloma negativni junaki, njihovi sodelavci, sorodniki, podrejeni in nadrejeni idr. (Košir, 1994: 16). To pomeni, da se preiskovalno novinarstvo pravzaprav težko izogne obtoževanju domnevnih akterjev, saj je njegov namen prav razkrivanje nepravilnosti. Diskurz, ki neutemeljeno obtožuje, je v nasprotju z zavezo resničnosti kot temeljno postavko novinarskega diskurza, zato ga označujemo kot kvazipreiskovalnonovinarski

⁹ Kot je razvidno iz samega načina upovedovanja, pa tudi iz njegovega konteksta, novinarjevo nenačujanje določenih akterjev ni posledica spoštovanja in varovanja njihove zasebnosti, kar bi v nekaterih primerih sicer lahko šteli za upravičen razlog.

¹⁰ Z argumentacijo zagovarjamo ali spodbijamo stališča z namenom, da bi se o različnih pogledih sporazumeli. Študije se osredotočajo na interakcije, v katerih dve ali več oseb predstavljajo argumente (npr. razprave), ali na besedila, v katerih argumente predstavlja ena oseba (npr. govori, uvodniki) (van Eemeren in drugi, 1997: 208).

oziroma aferški. Razlika med verodostojnim preiskovalnim novinarstvom in aferškim diskurzom je v utemeljevanju, v argumentih, v dokazih upovedenega.

Argument obsega eno ali več trditev in poskuša prepričati bralca, da so trditve resnične, piše Tolson (1996: 29). Vsako *trditev* po možnosti podpirata dva elementa: *dokaz* (dejstva, podatki) in *utemeljitev*. Ne glede na naravo določene trditve - bodisi da gre za meteorologa, ki za jutri napoveduje dež, ranjenega delavca, ki svojemu delodajalcu očita malomarnost, zgodovinarja, ki brani Tiberijev značaj, zdravnika, ki diagnosticira ošpice, poslovneža, ki dvomi o poštenosti klienta, ali za umetnostnega kritika, ki hvali della Francescove slike - v vsakem primeru lahko trditvi oporekamo in zahtevamo tisto, od česar je odvisna njena vrednost: oporo, podatke, dejstva, dokaze, premisleke, značilnosti; lahko "zahtevamo argument" (Toulmin, 1964: 11). Dokazi so za preiskovalno novinarstvo nujni. Tudi Vasle priznava njihov pomen; ko opisuje eno od slovenskih afer, ugotavlja, da je za uspešno afero¹¹ "manjkalo nekaj bistvenih elementov: pravi dokazi, neobremenejene priče, relevantni pisni dokumenti /.../ Afera (kakršnakoli že - 'naravna' ali umišljena) mora vendarle temeljiti na zbirki podatkov in informacij" (1993: 34). Novinar mora poskušati dobiti materialni dokaz o resničnosti objavljenih trditev. Dokaz je lahko ustrezen dokument ali oseba, ki informacije potrjuje.

Človek, ki nekaj trdi, zahteva našo pozornost in zaupanje; pričakuje, da bomo njegovo trditev vzeli resno, za razliko od tistega, ki govori lahkomišlno, šaljivo ali zgolj hipotetično, piše Toulmin (1964: 11). Novinar, ki nekaj trdi, predpostavlja, da bo naslovnik verjel v resničnost sporočenega. Kaj novinarjevim trditvam daje verodostojnost, na osnovi česa jim lahko zaupamo? Novinarska konvencija zahteva *navzočnost avtorja besedila na kraju dogodka* oziroma *navajanje dokazil znanega porekla* - "da naslovnik pozna oz. lahko prepozna in preveri 'poreklo'" (Košir, 1993: 1234). Kodeks slovenskih novinarjev v 4. členu zapoveduje, da mora novinar, "kadar je le mogoče, navesti vir informacije. Javnost ima pravico poznati vir informacije, da bi lahko ocenila njen pomen in verodostojnost".¹² Preverljiv vir je lahko novinar - očitavec, uradni vir ali druga oseba, ki je zaradi navedbe identifikacijskih znakov naslovniku prepoznavna. Oblikovanje preiskovalne zgodbe poteka s treh položajev: pripovedovalčevega, junakovega in naslovnikovega (Koširjeva, 1994: 14). Pripovedovalec nastopa kot priča (tega, kar je videl, slišal on ali prepoznavni drugi). V primeru novinarja očitavca znanje izvira in njegove neposredne izkušnje. Zaupanje javnosti v njegovo poročilo "temelji na dejstvu, da se je dogodek zgodil v svetu, ki je v njegovem dosegu" (Schutz, 1987: 1643). Vse, česar novinar ni sam videl ali slišal na kraju dogodka, pa mora biti naslovniku dostopno in tudi drugače preverljivo. Vir je lahko neposredno izkustvo drugega posameznika, ki ni nujno očitavec in ne poroča nujno naslovniku neposredno. Schutz ga imenuje udeleženec, naslovnikovo zaupanje v njegovo poročilo pa temelji na predpostavki, da "udeleženec 'bolje ve'" (prav tam). Naslovnik novinarskega besedila naj bi zaupal kompetentnosti virov informacij, ki jo zagotavlja nji-

¹¹ Ali bolje - za uspešno preiskovalno zgodbo ...

¹² Tudi v Münchenski deklaraciji v 3. točki beremo, naj novinar objavlja "le informacije, katerih izvor je znan, ali pa - v nasprotnem primeru - s potrebno zadržanostjo".

hovo znano poreklo. Dolžnost navajanja virov je lahko kršena le v izjemnih primerih.¹³

Novinarji v nekaterih primerih sicer samostojno načrtujejo preiskavo in potem takem izpolnjujejo tretji pogoj preiskovalnega novinarstva, vendar je sporno prav navajanje virov. Številni so primeri iz slovenske novinarske prakse, ko novinarji - tudi pri razkrivanju gospodarskih in političnih afer - namesto virov navajajo govori se. Pogosto uporabljajo menda, bojda, slišati je in druge, ki podobno sporočajo to, kar se govori, se sliši, se vidi ... in se ve. Koširjeva (1994: 14) tak pristop imenuje "baje novinarstvo", saj ne preverja informacij in navaja premalo virov, ni uravnoteženo in ne teži k objektivnosti. Kodeks slovenskih novinarjev posredno sicer dopušča objavo informacij, ki niso potrjene, in sicer v 3. členu, kjer piše, da mora novinar, ko objavlja "nepotrjene informacije ali ugibanja", na to opozoriti. Vendar to določilo novinarja ne bi smelo napeljevati k zaključku, da je dovoljeno objavljati govorice.

Avtor analiziranih primerov trdi: "Mi pa smo raziskali!" (Vir 3) Poglejmo, kakšne dokaze in vire informacij uporablja (poudarki M. P. K.):

- Prvi prispevek (Vir 3): "raziskala skupina visokih državnih uradnikov" "se med omenjenimi junaki še najde kakšen, ki je pripravljen razkriti dokumente" "Po dokumentih, ki smo jih lahko videli" "se je našel celo kakšen pogumen novinar in pisal o" "Pisali so" "Za mafijo so vedeli vsi" "slišimo, da" "Slišimo, da" "poznavalci trdijo" "Poznavalci pravijo" "Trdijo, da posli danes veselo tečejo naprej". Novinar se opira na pisanje drugih časopisov (vendar jih ne navaja z imeni, avtorji, datumi, stranmi), obstoj domnevne dokumentacije (ne navaja natančnih podatkov o njej), govorice in neimenovane "poznavalce". Številne so trditve brez navedenih virov, na primer: "Uvaža se seveda tudi tretjerazredna, cenena roba. Cenena kajpak le za uvoznike, v Sloveniji jo računajo po sto ali več odstotkov dražje."

- Drugi prispevek (Vir 5): "Po članku /.../ v prejšnjem Nedelju je v nekaterih krogih hudo zavrelo. Recimo med kriminalisti, ki so menda dobesedno vzrojili" "Ljudje, ki so zbirali dokumentacijo" "O vsem obstajajo dokumenti in tudi nekaj na skrivaj posnetih pogovorov in izjav najvišjih državnih uradnikov. In poročila" "Strokovnjaki trdijo". Avtor trdi, da so "ljudje, ki so zbirali dokumentacijo", različnim ustanovam pošiljali "zbrane, podkrepljene in lepo urejene dokaze", vendar jih naslovniku ne predstavlja - ne "ljudi" ne dokazov. Navaja sicer dva imenovana uradna vira (direktorja Leka in Krke), vendar se njune izjave ne nanašajo neposredno na avtorjeve trditve o mafijemskemu uvozu zdravil.

- Tretji prispevek (Vir 6): Beremo o podkupljenih zdravnikih, ki predpisujejo nepotrebna zdravila, o črnih provizijah in sorodstvenih zvezah v vrhu države, toda brez konkretnih imen in brez dokazov, kajti "dovolj je logika", meni novinar. Večji del besedila obsega navedke avtorjevega pisanja iz prejšnjih prispevkov.

¹³ Nenavedba virov je lahko upravičena, ko se novinar sklicuje na dolžnost zaupnosti. Četrty člen Kodeksa slovenskih novinarjev dopušča, da se novinar dogovori o anonimnosti vira, če "sicer ni mogoče pridobiti informacije". Peti člen dodaja, da novinar "sme zavrniti pričanje in razkritje vira informacij". Pravico do zaupnosti v 7. točki potrjuje tudi Münchenska deklaracija. Zaupni viri so lahko osnova dobre preiskovalnega novinarstva; če novinar ne bi privolil v anonimnost vira, bi javnost ostala brez marsikatero dragocene informacije o zadevah javnega interesa (primer: anonimni vir Globoko grlo, ki sta ga pri razkritju afere Watergate uporabila Woodward in Bernstein). Pogoste pa so zlorabe, zato je zaupne vire ustrezno uporabiti le v skrajni sili in zelo premišljeno.

Ugotavlja, da še ni napisal članka, na katerega bi bilo toliko odmevov, vprašanj. "Pa nanje kljub novim in novim dokazom (še) ne smemo odgovarjati!", trdi. Omenja torej "nove in nove dokaze", ki pa jih bralec ne vidi. O zdravstvenem inšpektorju in njegovem pomočniku piše, da sta "*menda* kar krepko raziskovala", njunih izjav v prispevku ni. "Mar sta vselej ugotovila, da je vse v redu?!" sprašuje novinar, toda ne njiju, ampak kar bralce same. Na ustrezno preverjanje informacij pa kaže odstavek, kjer našteva, komu je postavljaj vprašanja, kdo ni odgovoril in kdo je odgovor obljubil. Profesionalno neprimerna je novinarjeva odločitev: "*A novinarska dolžnost gor ali dol, ne bom šel vleč za jezik podrejenih.* Tako dolgo bomo vlekli za 'odgovorne' šefovske jezike, da se bo nekomu vendarle razvezal." Kakovostno preiskovalno novinarstvo si namreč prizadeva dobiti informacije pri čim več različnih virih, tudi pri "podrejenih".

– Četrti prispevek (Vir 8): "*Vsi, ki so raziskovali črni uvoz zdravil /.../, so bentili nad malomarnostjo države,*" piše novinar, kdo so "vsi", pa bralec ne izve. Objavljen je pogovor z identificiranim uradnim virom (predsednikom upravnega odbora Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije), vendar njegove izjave niso neposredno povezane z avtorjevimi trditvami o spornem uvozu zdravil, ki je tema serije prispevkov.

– Peti prispevek (Vir 9): "Ali bo končno le kdo kaj ukrenil, smo spraševali vse mogoče službe, ustanove, ministre, pa carino, davkarijo, kriminalistično službo ... Nič, le Sandi Bartol ...", piše avtor. Vendar iz besedila ni razvidno, KOGA in konkretno KAJ so spraševali ter kakšne odgovore so dobili. Bralec izve, da je Božidar Voljč "že dvakrat vljudno odpisal", vendar se afer z uvozom zdravil "ne spominja". Naveden pa je del iz "zajetnega snopa odgovorov" ministrstva za zdravstvo, ki jih je novinarju poslal Voljč. Navedeno je pismo bivšega računskega sodnika finančnemu ministru in "pripovedovanje" vodje komercialne podjetja GRAMC, ki zaključuje: "Skratka, po vseh raziskovanjih sem začel verjeti v mafijske povezave tudi sam!"

Na osnovi analize petih nadaljevanj ugotavljamo, da se novinar sklicuje na obstoj dokumentacije, ki naj bi dokazovala mafijski uvoz zdravil, vendar o konkretnih kršitvah ne govori, in tudi podatkov, ki bi dokazovali obstoj in verodostojnost dokumentacije, ne navaja. Tedanji minister pa trdi, da te dokumentacije ne pozna, da je dokumentacija za vsak uvoz kateregakoli zdravila še vedno na ministrstvu in jo je mogoče preveriti.

Primeri slovenskega preiskovalnega novinarstva pogosto navidezno ustrezno gradijo preiskovalno zgodbo, "rešujejo" akcijski zaplet, akterjem podeljujejo konkretna imena, navajajo dogajanja, povezave in vzroke, piše Koširjeva (1994: 16). Pomanjkljiva argumentacija ali celo popolna odsotnost dokazov pa njihove "preiskovalne" zgodbe spreminja v neutemeljene konstrukte oz. obtoževanje. Zgodbam kljub upovedeni relevantni temi in ustrezni zgradbi manjka tisto, zaradi česar je diskurz verodostojen: dokaz o resničnosti povedanega.

Uravnoteženost sporočanja

Novinarski prispevek lahko vsebuje same točne informacije, a izraža popolnoma napačen vtis (Hausman, 1990: 29). Da se to ne bi zgodilo, mora biti čim bolj vsestranski, celovit, raznolik in uravnotežen. Kodeks slovenskih novinarjev že v preambuli

opozarja, da so novinarji "dolžni predstavljati celovito sliko dogodkov". Sedmi člen kodeksa opredeljuje, da novinar "ne sme zamolčati pomembnih informacij, ki jih je zbral".¹⁴ Za Riversa in Schramma je "greh izpuščanja" (1957: 160) najbolj zaskrbljujoč vidik zahteve po resnični in uravnoteženi informaciji. Nesmiselno bi sicer bilo pričakovati, da bo sporočilo odkrilo vsa dejstva in okoliščine. Problem z vidika etike se pojavi takrat, ko novinar *namerno* ali *iz malomarnosti* prikriva dejstva, ki so za javnost pomembna. Zgodba mora vsebovati toliko relevantnih informacij, kolikor jih je dosegljivih in bistvenih, da bo povprečen naslovnik razumel dejstva in njihov kontekst, meni Day (1991: 73).

Uravnoteženost sporočila pomeni, da novinar poskuša navesti čim več pogledov, ki povečujejo celostnost informacije in njeno razumljivost. Pri tem naj ravna pošteno oziroma pravično, kar pomeni, da jih navaja čim bolj enakovredno (Day, 1991: 74). Prizadeva si navesti čim *več različnih virov*, ki govorijo o istem dejstvu, pri čemer je pomembna pozornost, ki jo posveča posameznemu viru (količina medijskega prostora, mesto objave). Fink (1988: 19) pa izpostavlja pogoj, da nasprotni strani predstavljajo viri, ki imajo enako veljavo oziroma pooblastila.¹⁵ Kodeks slovenskih novinarjev v 2. členu izrecno zahteva, da mora novinar "pri objavljanju informacij, ki vsebujejo hude obtožbe, poskušati hkrati pridobiti odziv tistih, ki jih te informacije zadevajo".¹⁶ Viri informacij, ki bi jih novinar moral povprašati po "njihovi strani zgodbe", preden napiše svoj prispevek, se v slovenskih množičnih občilih po objavi pogosto oglašajo v pismih bralcev, kjer novinarjeve informacije dopolnjujejo ali celo zanikajo. Poglejmo naš primer.¹⁷

Iz dokumentacije je razvidno, da je Božidar Voljč novinarju poslal eno in uredniku dve pismi, v katerih odgovarja na očitke o domnevni vpletenosti v mafijski uvoz zdravil:

- V Volčevem pismu novinarju (Vir 2) beremo, da dokumentacije ne pozna in da nikoli ni bil obveščen "o 'pranju denarja, podkupovanju zdravnikov in državnih uradnikov'". Novinar izjave ne objavi, ampak piše, da je država "v osebi" dr. Voljča dopustila pretakanje zdravstvenega denarja v žepe uvoznikov (Vir 3). Voljč v pismu uredniku ponavlja, da nikoli ni videl obremenilne dokumentacije, da ga nikoli "v zvezi z njo ni obiskal noben novinar ali kdorkoli drug" (Vir 4). Ponavlja tudi, "da je vsa dokumentacija v zvezi z uvozom zdravil dosegljiva in da je iz nje razvidno, kako je v resnici potekal". Brajer izjavo znova prezre oziroma jo navaja

¹⁴ Münchenska deklaracija (3. točka) podobno navaja, da novinar "pomembnih informacij ne sme izpustiti".

¹⁵ Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija določajo, da mora oddaja upoštevati "vse dostopne bistvene dokaze in zajeti širok izbor mnenj o zadevi, ki je predmet raziskovanja. Priložnost za odziv je bistvenega pomena za raziskovalne programe. Zaradi uravnoteženosti mora biti ta možnost dana vsem stranem, ki se želijo izjasniti. Da bi se izognili možnosti manipuliranja in da ne bi objavili nenatančnih ali pristranskih informacij, mora novinar skrbno preveriti zanesljivost vira in si praviloma pridobiti potrditev iz najmanj dveh drugih primernih virov."

¹⁶ Ta opredelitev morda ni najprimernejša, saj je težko začrtati mejo med "hudimi" in "manj hudimi" obtožbami. Etično naravnano novinar, ki si prizadeva za uravnoteženost, bi moral po našem mnenju poskušati dobiti odziv prizadetih vedno, torej ne glede na subjektivno oceno "težje" obtožbe.

¹⁷ Kodeks slovenskih novinarjev v 1. členu od novinarja zahteva, da mora napake - četudi nenamerne - "priznati in popraviti". Ta dolžnost je v seriji analiziranih prispevkov gotovo kršena.

prirejeno - da se Voljč ne spominja, da bi videl dokaze (Vir 6). Voljč ponovno piše odgovornemu uredniku (Vir 7) in ponavlja, da dokumentacije ne pozna. Novinar vztraja pri neuravnoteženem poročanju - da se Voljč "ne spominja" (Vir 9), njegovih pojasnil pa ne objavi. Šele mesec in pol po objavi prvega v seriji nadaljevanj beremo Voljčeva pojasnila, vendar v prispevku druge avtorice (Vir 10), 14 dni kasneje pa je Voljčev odgovor objavljen tudi med pismi bralcev (Vir 11).

- Voljč v pismu novinarju izjavlja: "Kolikor vem, je edini, ki je zamenjal, ne pa tudi izgubil službo, prav gospod Hrobat ..." (Vir 2) Novinar izjave ne upošteva, ampak trdi, da niti "enega uradnika ni več mogoče najti na starem delovnem mestu" (Vir 3).

- Novinar podjetnici Diani Dimnik pripisuje lastništvo podjetja na Cipru (Vir 3), njeno zanikanje lahko preberemo med pismi bralcev, ne pa tudi v besedilih prispevkov. Brajer (tudi v pismih bralcev, Vir 12) pojasnjuje, zakaj Dimnikove ni prosil za izjavo: "Pa ne, da vas nisem nič vprašal zaradi majhnosti vašega deleža, od vas *enostavno nisem ne pričakoval ne potreboval odgovora*. Ste podjetnica in popolnoma jasno je, s kakšnim motivom ste počeli, kar ste pač počeli." (poudarila M. P. K.)

Dolžnost uravnoteženosti je pogosto kršena prav pri preiskovalnem novinarstvu, kar kažejo rezultati raziskave slovenskih dnevnikov, ki jo je opravila Koširjeva: novinarji, ki so razkrivali afere, so po njenih besedah "zgodbe konstruirali s komentarji in interpretacijami manj pomembnih ali nebitvenih in neresničnih trditev (predvsem uradnih virov ali 'rekla kazala' izvorov informacij)" (1993: 1236). Slovensko novinarstvo svoje zgodbe gradi bodisi na podlagi govoric bodisi uradnih virov, kar ponazarja tudi naš primer. Toda preiskovalni novinarji morajo biti pripravljeni - kot piše de Burgh (2000a: 3) - pogledati, kaj se skriva za interpretacijami dogodkov, ki jih dostavljajo uradni viri. Uradni viri so del formalne strukture oblasti v družbi; ko novinarji enostransko, nekritično posredujejo njihove informacije, ne da bi jih novinarsko obdelali, prenašajo njihov interesni govor, kar je v nasprotju z uresničevanjem vloge nadziranja nosilcev oblasti oz. moči v družbi.

Osebe upovedovanja in domneva nedolžnosti

Dolžnost, ki je pri poskusih preiskovalnega novinarstva pogosto kršena, je spoštovanje domneve nedolžnosti: "nihče ni kriv, dokler ni pravnomočno obsojen" (21. člen Kodeksa slovenskih novinarjev). Odvetnik Peter Čeferin ugotavlja, da ne pozna države, "kjer bi tako ignorirali načelo, da je nekdo nedolžen, dokler ni pravnomočno kaznovan, kakor v tej državi. Ljudje iz časopisov zvedo, da bodo vabljeni na policijo oziroma da bo tožilec začel kazenski pregon zoper njih."¹⁸ Medijsko *predsodbo*, čeprav omiljeno in bolj posredno, najdemo tudi v analiziranih prispevkih:

Država "je v osebi tedanjega ministra za zdravstvo dr. Božidarja Voljča mirno dopustila, da se je zdravstveni denar pretakal v žepe uvoznikov zdravil in zdravstvenih pripomočkov", piše avtor (Vir 3). In še v enem prispevku: "Potrkali smo na vest tedanjega ministra za zdravstvo *Božidarja Voljča*. V njegovi osebi je država

¹⁸ Na okrogli mizi z naslovom *Svoboda in odgovornost medijev, ki jo je 15. junija 1994 v Ljubljani pripravil Sindikat novinarjev Slovenije*.

tedaj mirno dopuščala, da se je zdravstveni denar pretakal v žepe uvoznikov zdravil..." (Vir 6) Minister Voljč naj bi torej vedel za nezakonita dogajanja, a ni ničesar ukrenil, zato je (so)kriv. Novinar ga tako razglasi za krivega, čeprav o krivdi ni presojalo in razsodilo sodišče.

Novinar ne more prevzeti funkcije sodišča; ni ne porotnik ne sodnik, da bi lahko odgovoril na vprašanje, kdo je storil protipravno dejanje. Domnevo nedolžnosti je treba spoštovati že pred morebitnim kazenskim postopkom, pa tudi takrat, ko se postopek začne: "Novinarska poročila morajo ustrezati fazi v kazenskem postopku. Isto velja za primere, ko sploh še ni bil uveden kazenski postopek, ko je torej zadeva še v fazi prijave policijskih organov, *ali pa gre za primer 'raziskovalnega novinarstva'.*" (Šinkovec, 1996: 36, poudarila M. P. K.) Spoštovanje domneve nedolžnosti je pomembno tudi zaradi zagotavljanja nepristranskosti sodstva. Pravičen postopek je po evropskih normah ogrožen zlasti s senzacionalističnim pisanjem o tem, da je nekdo ravnal protipravno.

Medijske afere in novinarska pristranskost

Oblikovanje zgodbe po pogosto vnaprej zamišljenem scenariju o krivdi določenih akterjev je povezano z novinarjevo pristranskostjo. "V večini afer, ki so jih po svoje sooblikovali tudi novinarji, so ti izbrali najbolj enostavne 'raziskovalne' prijem, kot je na primer preprosto kombiniranje ali primerjanje 'dokazov' iz virov različne vrednosti /.../ In če primerjava ni zadoščala za utemeljen sum ali dokaz krivde, je sledilo novo iskanje, kopičenje in priložnostno kombiniranje dejstev, domnev, koincidenč in vsega drugega, kar bi lahko dišalo po krivdi," piše novinar Zoran Medved (1995: 38).

Ali novinar razkriva oziroma ustvarja škandal (in je pri tem pristranski) zato, da bi na primer škodil politični usmeritvi, s katero se ne strinja, in koristil "svoji"? Večina razprav o novinarski pristranskosti se loteva vprašanja *ideologije*; poročanje vedno poteka z določenega zornega kota (Bennett, 1996: 37). Ali kot meni Fowler (1993: 10) - to, kar trdimo o novinarstvu, lahko trdimo o vsakem reprezentacijskem diskurzu: vse, kar o svetu povemo ali zapišemo, je artikulirano z določenega ideološkega položaja. Taka in podobna razmišljanja o novinarski pristranskosti so pogosta, toda poenostavljena. Gotovo vedno obstajajo problemi glede nagibanja množičnih občil "levo" ali "desno", toda bolj dovteten in poglobljen pristop upošteva pri obveščanju o politiki iskanje univerzalnejših problemov, ki ovirajo prizadevanja večine državljanov, ne glede na njihovo ideologijo, da bi sodelovali v političnem življenju. Bennett (1996: 39-41) opozarja, da v novinarstvu obstaja težnja omalovaževanja celotne družbene, ekonomske ali politične podobe v korist človeških nesreč in zmag, ki so na površini dogodkov. Množična občila se osredotočajo na ljudi, ki so vpleteni v politične boje, in ne na probleme. Razlogi so številni, med njimi strah, da bodo prodorne analize odgnale občinstvo, pa tudi relativna enostavnost, s katero je mogoče pripovedovati "človeško" plat zgodbe, če jo primerjamo z razlaganjem vzrokov in učinkov. V sodobnem novinarstvu obstajajo *štirje kazalniki informacijske pristranskosti*: poosebljanje, dramatiziranje, fragmentira-

nje in normaliziranje novic. Uokvirja jih potrditvena pristranskost, ki temelji na vnaprejšnjih pričakovanjih in prepričanjih.

Poosebljanje, dramatiziranje, fragmentiranje, normaliziranje novic

Ko so ljudje povabljeni, da "vzamejo novice osebno", lahko v njih najdejo veliko zasebnih, čustvenih pomenov. Toda pomeni, ki jih zbuja *poosebljene* novice, niso kritični in analitični, čeprav lahko le na takih uspeva zdrava demokracija, je prepričan Bennett (1996: 39).¹⁹ Poosebljene novice ljudi spodbujajo, da prevzema-jo bolj egocentričen kot družbeno zavzet pogled. Ustvarjajo informacijsko pristranskost, ko "zaradi dreves ne moremo videti gozda": otežujejo, da bi videli veliko (institucionalno) podobo, skrito za številnimi akterji, ki se gnete v ospredju. Težnja poosebljanja novic bi bila manj zaskrbljujoča, če bi določene vidike uporabili za to, da bi občinstvo "zapeljali" v bolj resne analize. Toda osredotočenje na osebne zadeve je redko povezano z bolj poglobljeno analizo. Ta vidik pristranskosti lahko povežemo z duhom postmoderne, ki ne verjame v možnost odkrivanja izvorov oziroma globlje stvarnosti za pojavom (Jamnik, 1998: 270). Tržno naravno novinarstvo se pogosto giblje zgolj po površini in ne poskuša prodreti v temelje. Loteva se tega, kar je videti "od zunaj", tj. pojavov, kot se kažejo pri površinskem (in pogosto površnem) opazovanju. Ne prizadeva si za čim bolj popolno sliko, ampak ostaja pri pojavu oziroma tisti strani pojava, ki jo želi videti oziroma hoče, da bi jo videlo množično občinstvo.

Novinarji izbirajo tiste vidike dogodkov, ki jih je najlažje *dramatizirati*, ugotavlja Bennett (1996: 40). Novinarske drame z akterji v središču poudarjajo krizo pred kontinuiteto, sedanje pred preteklim ali prihodnjim in vpliv škandalov na osebne politične kariere pred vplivom na institucije, v katerih so se zgodili. V novinarskih dramah so "izgubljeni" številni problemi našega časa: neenakost, lakota, onesnaženje okolja, politično zatiranje idr. Tako imenovani "krizni cikel", ki ga slikovito opisujejo novice, je klasično dramatičen: obsega vzpone in padce, izrazito upodobljene akterje in razplet. Problemi so redko obravnavani pri izviru; novica gotovo ni njihov vzrok, lahko pa bi postala del rešitve, če bi dramatično poročanje o simptomih zamenjali s pojasnjevanjem vzrokov. Primere dramatiziranja najdemo tudi v seriji analiziranih prispevkov, tako v naslovih kot tudi v besedilih (poudarki M. P. K):

"Ko smo sami skušali poiskati res bogate Slovence, smo odkrili *srljivko*" Dokumentacija je spravljena v več institucijah, "*za vsak primer, če se jim kaj zgodi*". V krogu na obeh straneh vpletenih v razkrivanje te zgodbe je namreč začelo prihajati do *sumljivih prometnih nesreč, dvomljivih samomorov* in podobnih *srljivih dogodkov*" "Slišimo, da je v eni od bolnišnic skoraj prišlo do drame zaradi napačnega prevoda pri zdravlilu" (Vir 3) "Igra je bila velika, *zastavek pa je bilo tudi zdravje in celo življenje bolnikov*" "In takšno njeno početje je imelo *hude, usodne posledice*. Strokovnjaki trdijo, da so jih nekateri *že plačali tudi z življenji*" (Vir 5) "Uvoz

¹⁹ Obstajajo tudi drugačni pogledi na uporabo personalizacije v novinarstvu. MacDonaldova (1998) problematizira domnevo, da oblikovanje znanja nujno zahteva izogibanje osebnemu; poskuša ugotoviti, kako lahko osebno uporabimo tako za omogočanje kot tudi onemogočanje logične analize.

zdravil pa je tekel naprej, nenadzorovan tako po količini in ceni kot po, da *je drama še hujša, kakovosti*” “*Bolnik je umrl zaradi premočnega odmerka*” “V eni od bolnišnic je skoraj prišlo do *drame zaradi*” (Vir 6)

Zgodbe so ena od druge izolirane, tako da informacije v novicah postanejo *fragmentirane* in je težko sestaviti celotno podobo, nadaljuje Bennett (1996: 40). Fragmentiranje se začne s poudarjanjem individualnih akterjev pred političnimi okoliščinami, v katerih delujejo. Nato se stopnjuje z dramatičnimi učinki, ki dogodka spreminjajo v vase zaprta in izolirana dogajanja. Posledica tega je, da je težko razbrati povezave (tudi v analiziranem primeru), težko je slediti razvoju problema v času, ker se zgodbe pojavljajo in izginjajo bolj zaradi dejanj in odzivov pomembnih javnih osebnosti kot zaradi neodvisnega poročanja, ki bi temeljilo na preiskovanju.

Pomirjevalni, avtoritativni glasovi uradnih oseb ponujajo *normalizirane* interpretacije sicer pretečih in begajočih informacij v novicah. Uradniki odgovarjajo na nenadno krizo ali problem z zagotavljanjem, da se bo stanje normaliziralo, če jim bomo zaupali, da ravna v našem interesu. Če ne morejo vzpostaviti pravega tona normalnosti, so novinarji vedno pripravljeni postavljati vprašanja o bližajoči se nevarnosti, npr. “Bi nas to moralo vznemiriti?” Besedila, ki se opirajo bodisi na uradne izjave bodisi na poročevalske vire, so polna splošnih prepričanj, vrednot, norm in pričakovanj o tem, za kaj pri problemu sploh gre, kaj ga je povzročilo in katera dejanja so ustrezna, da bi se stanje normaliziralo (Bennett, 1996: 41).

Koširjeva opozarja, “da se ‘naše’ afere ne razpletajo in nima njihova objava v občilih neposrednih učinkov” (1994: 12).²⁰ Afera iz analiziranega primera se *ni razpletla*: ni bilo rešitev, ni bilo (političnih) sprememb, vzroki niso bili osvetljeni, nihče ni odstopil s položaja, nihče ni bil kaznovan, pa tudi nikomur se niso opravičili zaradi neutemeljenih obtožb.

Novinarka Krapeževa v prispevku z nadnaslovom “Po sledi naših člankov o čudnih poslih pri zdravilih” (Vir 10), ki je objavljen po seriji analiziranih Brajerjevih prispevkov, navaja interpretacije uradnega vira (direktorice urada za zdravila), ki nakazujejo normalizacijo položaja. Novinarka o ravnanjih Irgoličeve piše: “Izkazalo se je, da direktorice urada ne bo mogoče voditi za nos. Zobe je namreč pokazala že na samem začetku. /.../ Razposlala je okrožnico, da je prepovedan uvoz neregistriranih in rizičnih zdravil /.../ Potem so v uradu sestavili navodila za uvoz /.../ Registracijski postopek so uskladili s predpisi Evropske unije ...” Novinarka opisuje novosti na področju politike pri uvozu zdravil, ki pa niso posledice

²⁰ Kot primer preiskovalnega novinarstva, kjer afere doživljajo razplet oziroma ima njihova objava določen učinek, lahko navedemo prispevke, objavljene v televizijski seriji *Rough Justice* na BBC, v katerih novinarji preiskujejo primere s sodišč. Novinarske preiskave skoraj vedno vodijo do ponovnega odprta primerov in ponovnih sojenj; tak primer je bilo ponovno sojenje obsojenim teroristom, ki so bili po zaslugi novinarske preiskave spoznani za nedolžne (de Burgh, 2000b: 65). To je seveda skrajni primer učinkovite novinarske preiskave in ustreznih posledic, česar tudi kakovostno preiskovalno novinarstvo ne dosega vedno. Navajamo ga za ponazoritev stališča, da od afere, ki ni upovedena kot sama sebi namen, lahko in moramo pričakovati posledice oziroma učinke, torej določen razplet, ne pa zgolj medijski premik od ene (nerešene) afere k nastanku (oblikovanju) druge, ki ji bo (čim večje) občinstvo pripravljeno nakloniti pozornost.

dica ali učinek afere, ampak so jih uvedli neodvisno od nje, zato jih ne moremo obravnavati kot znak učinkovitosti ali smiselnosti medijskega škandala.

Normaliziranje stanja brez večjih učinkov oziroma sprememb, ki je sledilo obravnavani aferi, potrjuje zaključek Koširjeve - da so afere "večkrat same sebi namen" (1994: 16). Kvazipreiskovalno novinarstvo poteka kot medijski spektakel, spektakel pa "od drugega pričakuje držo pasivnega sprejemanja" (Debord, 1997: 43). Naslovniki afere sprejemajo pasivno in redko terjajo rešitve, kar se je pokazalo tudi v našem primeru. Škandal se nadaljuje toliko časa, kolikor javnost ohranja interes zanj (Lull, Hinerman, 1997: 13). Novinarska zgodba je "utihnila", ko so novinarji in bralci svojo pozornost usmerili k drugim aferam. Ko krizni simptomi upadejo (kar se slej ko prej vedno zgodi), splošna strpnost za "sprejemljivo" raven družbenega gorja zastre vzroke problemov; novice "vrnejo" probleme v njihovo "normalno" stanje: kronično, toda neporočano, poudarja Bennett (1996: 41), in dodaja, da ta normalizirajoči cikel v novicah napeljuje ljudi k zaključku, da je "sistem deloval".

Vnaprejšnja prepričanja, stereotipi, potrditvena pristranost, navidezna korelacija

Novinar, ki preiskuje in upoveduje domnevni škandal, ni - in ne more biti - nepristranski opazovalec in poročevalec. V njem so, kot piše Lippmann, "shranjene podobe, vnaprej ustvarjena mnenja in predsodki, ki jih interpretirajo, izpolnijo ter močno usmerjajo našo pozornost in sam pogled" (1999: 48). Kakovostni preiskovalni prispevki temeljijo na dokazih, aferaški pa - poudarjeno - na govoricah, vnaprejšnjih prepričanjih, stereotipih. *Stereotipi* so zelo vztrajna verovanja in "ljudje zanje ne potrebujejo empiričnih dokazil", meni Pečjak (1995: 52). Stereotip lahko v medijski aferi zaživi lastno življenje in daje vtis verodostojnega dokaza. Zamenjavo stereotipa za dokaz vidimo tudi v enem od analiziranih prispevkov:

Avtor pripoveduje, da naj bi med raziskovalci mafijskega uvoza zdravil prišlo do "sumljivih prometnih nesreč, dvomljivih samomorov in podobnih srhljivih dogodkov". Pri tem ne navaja niti imen niti dokazov, čeprav piše v trdilni obliki, torej kot dejstvo. Njegova utemeljitev je: "Paranoja? Hm, vselej je možna, toda gre za res ogromne denarje, tako da je vse mogoče." (Vir 3) Dokaz torej ni "dokaz", ampak stereotip: ko gre za velik denar, so ljudje pripravljeni tudi ubijati, da bi se dokopali do njega ali zabrisali sledi za seboj. Podobno izpeljavo beremo tudi v nadaljevanju istega prispevka: "Vse to, pa če je še tako težko verjetno, se lahko dogaja, ker gre za res velik denar." Avtor torej obravnava "velik denar" kot "dokaz" za obstoj nezakonitega početja. Tudi v enem naslednjih prispevkov navaja podobno zvezo: "Šlo je za ogromne denarje. Torej je vse mogoče." (Vir 6)

Stereotipi so povezani z *vnaprejšnjimi prepričanji*, saj v "večini primerov ni tako, da najprej vidimo in potem določimo, ampak najprej določimo in potem vidimo" (Lippmann, 1999: 79). Razumsko se verjetno večina ljudi zaveda, da vnaprej ustvarjena mnenja oblikujejo naše videnje in interpretacijo, ne pa tudi, kako močno nas te predstave zaznamujejo. Vendar raziskave kažejo, da imajo vnaprejšnja prepričanja izjemno moč in vpliv. Študije so na primer pokazale, da ljudje pogosto iščejo in izbirajo podatke glede na vnaprej obstoječa pričakovanja, da zlahka prezrejo pristranskost pri izbiranju, da velikokrat verjamejo, kako so "ves

čas nekaj vedeli”, četudi niso, da si pogosto domišljajo povezave med dogodki, ki niso povezani, ipd. (Stocking, Gross, 1992: 223). Ena takih pristranskosti je t. i. *potrditvena pristranskost* (confirmation bias). Pri potrditveni pristranskosti kot “težnji ljudi, da iščejo, izbirajo in si zapomnijo podatke glede na vnaprejšnja pričakovanja ali teorije” (Stocking, Gross, 1992: 227), moramo upoštevati dve pomembni ugotovitvi:

1. Ko ljudje iščejo informacije glede na svojo teorijo, je malo verjetno, da bodo istočasno iskali informacije glede na drugo teorijo. Teorije preizkušajo posamično oziroma zaporedno. Na primer oseba, ki preizkuša teorijo o negativnem vplivu feminizma na ženske, verjetno ne bo sočasno preizkušala teorije o pozitivnem vplivu.
2. Ko ljudje iščejo informacije, s katerimi bi preizkusili svoje teorije, kažejo težnjo uporabe strategije potrjevanja teorije. Na primer poročevalec, ki je postavil hipotezo, da je val kriminala usmerjen proti starejšim, bo nezavedno iskal vire, ki njegovo hipotezo potrjujejo - potencialne in dejanske starejše žrtve v nevarnejšem delu mesta, vodjo programa za zaščito pred nasiljem nad starejšimi ipd. Obenem bo tem virom postavljaj vprašanja, ki prispevajo k potrditvi teorije, ne pa vprašanj, na katera bi odgovori hipotezo lahko ovrgli.

Poglejmo naš primer:

Avtor pred objavo prvega prispevka piše Voljču in ga prosi za “komentar ali mnenje, ki bo, če bo prišlo v petih dneh, lahko sestavni del članka” (Vir 1). Voljč odgovarja v predpisanem roku in navaja nekatera pojasnila (Vir 2):

– Brajer: “Tisti, ki so se temu početju uprli, so menda izgubili službe oziroma funkcije ...” Voljč: “Kolikor vem, je edini, ki je sam zamenjal, ne pa izgubil službo, prav gospod Hrobat, potem ko sem mu /.../ ponudil drugo delovno mesto.”

– Brajer: “Iz gradiva, ki smo ga prejeli, logično izhaja, da ste bili z omenjeno dokumentacijo /.../ seznanjeni tudi vi.” Voljč: “Nikoli je nisem videl, zato se do nje ne morem opredeliti.”

Brajer Voljčevega odgovora ne vključi v prispevek, ampak v njem ponavlja svoje *vnaprejšnje prepričanje*. Za “skupino visokih državnih uradnikov” trdi: “Niti enega ni več mogoče najti na starem delovnem mestu. Kot bi skrivnostno poniknili.” (Vir 3) Za Voljča trdi, da je dopustil, da se zdravstveni denar pretaka v žepe uvoznikov (Vir 3), kar pomeni, da naj bi bil z dokumentacijo seznanjen. Avtor šele v tretjem nadaljevanju omenja Voljčevo izjavo, vendar prirejeno: “Nič se ni spomnil, da bi videl kakšne dokaze ...” (Vir 6)

Brajer piše tudi o domnevnem spornem ravnanju podjetnice Dimnikove, vendar je ne uporablja kot vir, ničesar je ne sprašuje, njeni odgovori med pismi bralcev pa znikajo nekatere Brajerjeve trditve, ki so za njegovo pisanje ključne. Avtor kljub temu vztraja pri svojem *vnaprejšnjem prepričanju*.

– Brajer: “lastnica te firme je lastnica že omenjene firme na Cipru” (Vir 3) Dimnikova: “Ponovno ponavljam že nekajkrat povedano, da nisem in tudi nikoli nisem bila lastnica podjetja na Cipru.” (Vir 13)

Novinarji se pogosto sploh ne zavedajo, koliko si pravzaprav prizadevajo za potrditev svojih pričakovanj in teorij. To lahko vsaj delno razložimo z ugotovitvijo, da ti procesi delujejo podzavestno. Poročevalec lahko pošteno verjame, da objektivno upošteva vse strani problema, vendar v praksi predeluje informacije tako, da

potrjuje svoja pričakovanja ali prepričanja (Stocking, Gross, 1992: 228). Kakovostno preiskovalno novinarstvo zahteva, da novinar načrtuje in opravi preiskavo. Toda odgovori lahko "pokvarijo" vnaprej zamišljeni scenarij oziroma razplet, izničijo novinarjev trud, saj zgodba ne "teče" več lepo ali celo "izgine". Vlagati novinarjev čas in energijo v zgodbo, ki je ne bo, pa ni skladno z zahtevami tržno uspešnega novinarstva. Potemtakem je bolje ne postavljati vprašanj, ki bi pripeljala do "napačnih" odgovorov - tako razmišlja tržno usmerjeni novinar. In kot smo že ugotovili, je prav odsotnost novinarskih vprašanj značilnost sodobnega novinarstva.

Ena od razlag stereotipov temelji na odkritju *navidezne korelacije* (illusory correlation), ki se "nanaša na tendenco, da zaznavamo pozitivno ali negativno povezavo med različnimi fenomeni, kjer v resnici ni nikakršne povezave" (Nastran Ule, 1997: 160). Tudi Stocking in Gross (1992: 231) opozarjata na ugotovitve psihologov, da ljudje močno precenjujejo pogostost povezanosti dveh značilnosti ali dogodkov, včasih pa celo vsiljujejo prikaz razmerja tam, kjer ga ni. To lahko ponazorimo s primerom novinarja, ki je opazil, da ima nenavadno veliko otrok, ki živijo v bližini razlitja kemikalij, prirojene napake. Poročevalčevo stališče je, da kemične nesreče pogosto povzročajo zdravstvene probleme; če torej obstaja povečanje števila prirojenih napak, naj bi bila razlog nesreča. Novinarju ob tako močnih vnaprejšnjih prepričanjih morda nikoli ne bo prišlo na misel, da je vzrok večjega števila prirojenih napak lahko povečana nataliteta (Stocking, Gross, 1992: 232). Primer povezovanja pojavov, ki niso nujno (in dokazano) povezani, najdemo tudi med analiziranimi prispevki:

"Za poslom je stala ista ljubljanska firma! In mimogrede: lastnica te firme je lastnica že omenjene firme na Cipru in je, tudi mimogrede, hči mednarodnega poslovneža, ki smo ga pred dnevi gledali na televiziji v prijateljski družbi z dobrohotnim ministrom. Kako sta že rekla? Muharjenje v visoki družbi omogoča sklepanje zanimivih poslovnih zvez ali nekaj podobnega." (Vir 3) Omenjeni minister v odgovoru med pismi bralcev zavrača povezovanje svojih "prostočasnih aktivnosti" s svojim "delom na ministrstvu" (Vir 11). Utemeljitev dejstva, da si je "drznil njegove 'prostočasne aktivnosti povezovati z njegovim delom'", pa v naslednjih pismih bralcev ponuja avtor, rekoč: "Še enkrat oprostite, toda prav med pisanjem prvega članka sem vas na televiziji zagledal prijateljevati z očetom podjetnice, ki ste ji tako hitro podpisali uvozna dovoljenja." (Vir 14) Avtor *povezuje*: prijateljevanje podjetniškega očeta z ministrom naj bi bilo vzrok ministrovega podpisa podjetniških uvoznih dovoljenj.

Sklep

Analiza serije prispevkov, ki jih uporabljamo kot zgled, kaže, da sta problematični novinarska preiskava in obdelava, ki nista usklajeni s standardi kakovostnega (preiskovalnega) novinarstva. Zato v teh primerih ne moremo govoriti o preiskovalnem novinarstvu, ampak o aferiško naravnanim diskurzu. *Kako torej razlikovati verodostojno preiskovalno novinarstvo od aferiško in senzacionalistično naravnane množičnosporočanskega diskurza?*

1. Za preiskovalno novinarstvo je temeljna norma resničnosti, aferaštvo pa primarno ni zavezano tej normi, ampak je bistvena (po pričakovanjih čim bolj dobičkosna) medijska objava, ne glede na resničnost in verodostojnost informacij.
2. Preiskovalni novinar preiskavo zavestno načrtuje, aktivno preiskuje okolico in preverja informacije; vprašanje je njegovo temeljno orodje. Za aferaški diskurz je značilno pomanjkljivo preverjanje informacij, odsotnost novinarskih vprašanj in nekritično sprejemanje "preiskav", ki jih namesto novinarja opravljajo drugi subjekti.
3. Za preiskovalno novinarstvo je bistvena argumentacija, utemeljenost obtoževanja, torej novinarski dokazi in navedeni viri. Aferaško sporočanje pogosto ni ali je pomanjkljivo utemeljeno, manjkajo dokazi upovedenega, viri informacij v besedilu niso prepoznavni, novinar se sklicuje na govorce.
4. Preiskovalno novinarstvo si prizadeva za uravnoteženost sporočanja, sklicevanje na čim več ustreznih virov, ne samo uradnih. Aferaško sporočanje je neuravnoteženo, pogosto predstavlja le "eno stran" zgodbe, uporablja vire, ki jo potrjujejo, viri informacij bodisi niso navedeni ali pa so zgolj uradni viri.
5. Preiskovalno novinarstvo dosledno spoštuje domnevo nedolžnosti, aferaške zgodbe pa domnevne akterje svojih zgodb prikazujejo kot storilce oziroma krivce.
6. Preiskovalno novinarstvo teži k čim manjši pristranskosti. Aferaštvo temelji na odkriti pristranskosti, vnaprejšnjih prepričanjih, pričakovanjih in stereotipih, v skladu s katerimi izbira ali "ustvarja" dokaze, ki postanejo ogrožje njegovega konstrukta.

LITERATURA

- Baudrillard, Jean (1993): *The Work of Art in the Electronic Age*. V Mike Gane (ur.), *Baudrillard Live: Selected Interviews*, 145-151. London: Routledge.
- Bennett, W. Lance (1996): *News: The Politics of Illusion*. White Plains: Longman Publishers.
- Burgh, Hugo de (2000a): *Introduction: A higher kind of loyalty?* V Hugo de Burgh (ur.), *Investigative Journalism: Context and Practice*, 3-25. London: Routledge.
- Burgh, Hugo de (2000b): *Some issues surrounding investigative journalism*. V Hugo de Burgh (ur.), *Investigative Journalism: Context and Practice*, 65-88. London: Routledge.
- Connell, Ian (1998): *Mistaken Identities: Tabloid and Broadsheet News Discourse*. *Javnost/The Public* 5(3): 11-31.
- Dahlgren, Peter (1993): *Introduction*. V Peter Dahlgren, Colin Sparks (ur.): *Journalism and Popular Culture*, 1-23. London: Sage Publications.
- Day, Louis A. (1991): *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Debord, Guy (1997): *Družba spektakla*. *Časopis za kritiko znanosti* 25(182): 41-58.
- Eemeren, van Frans H., Rob Grootendorst, Sally Jackson, Scott Jacobs (1997): *Argumentation*. V Teun A. van Dijk (ur.), *Discourse as Structure and Process*, 208-229. London: Sage Publications.
- Encabo, Manuel Nuñez (1995): *The Ethics of Journalism and Democracy*. *European Journal of Communication* 10(4): 513-526.
- Erjavec, Karmen (1999): *Novinarska kakovost*. Ljubljana: FDV.
- Fink, Conrad C. (1988): *Media Ethics: In the Newsroom and Beyond*. New York: McGraw-Hill.

- Book Company.
- Fowler, Roger (1993): *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Gripsrud, Jostein (2000): *Tabloidization, Popular Journalism, and Democracy*. V Colin Sparks, John Tulloch (ur.): *Tabloid Tales: Global Debates over Media Standards*, 285-300. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Hausman, Carl (1990): *The Decision-Making Process in Journalism*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Heywood, Paul (1997): *Political Corruption: Problems and Perspectives*. V Paul Heywood (ur.), *Political Corruption*, 1-19. Oxford: Blackwell Publishers.
- Jamnik, Anton (1998): *Liberalizem in vprašanje etike*. Ljubljana: Nova revija.
- Kieran, Matthew (2000): *The regulatory and ethical framework for investigative journalism*. V Hugo de Burgh (ur.), *Investigative Journalism: Context and Practice*, 156-176. London: Routledge.
- (2002) Kodeks slovenskih novinarjev. Dostopno prek <http://www.razsodisce.org/razsodisce/razsodisce.php>, 9. 1. 2003.
- Košir, Manca (1993): Slovenski dnevniki v luči kodeksa novinarjev RS. *Teorija in praksa* 30(11-12): 1233-1241.
- Košir, Manca (1994): Razkriti prikrito in napisati zgodbo. V Matjaž Šuen, *Preiskovalno novinarstvo*, 9-17. Ljubljana: FDV.
- Košir, Manca (1996): Javno komuniciranje kot oglaševanje. V Anton Kramberger (ur.), *Slovenska država, družba in javnost*, 247-256. Ljubljana: FDV.
- Košir, Manca, Melita Poler (1996): Utemeljitev novinarske etike in svoboda slovenskih novinarjev. V Marjan Sedmak (ur.), *Mediji, etika in deontologija*, 9-26. Ljubljana: FDV.
- Lambeth, Edmund B. (1997): *Časnikarstvo kot zaveza: poklicna etika*. Ljubljana: FDV.
- Lippmann, Walter (1999/1922): *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
- Lull, James, Stephen Hinerman (1997): *The Search for Scandal*. V James Lull, Stephen Hinerman (ur.), *Media Scandals: Morality and Desire in the Popular Culture Marketplace*, 1-33. Cambridge: Polity Press.
- MacDonald, Myra (1998): *Personalisation in Current Affairs Journalism*. *Javnost/The Public* (5)3: 109-126.
- Macnamara, Jim (1996): *How to Handle the Media*. Sydney: Prentice Hall.
- McManus, John H. (1994): *Market-Driven Journalism: Let the Citizen Beware?* Thousand Oaks: Sage Publications.
- McNair, Brian (1998): *The Sociology of Journalism*. London: Arnold.
- Medved, Zoran (1995): Kam pelje "kratka forma"? *Sobotna priloga Dela*, 10. junij, str. 38.
- Merrill, John C. (1989): *The Dialectic in Journalism: Toward a Responsible Use of Press Freedom*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- (1871) Münchenska deklaracija. V (1995) *Predpisi o novinarjih in medijih*, 267-269. Ljubljana: ČZ Uradni list RS.
- Nastran Ule, Mirjana (1997): *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Pečjak, Vid (1994): *Psihologija množice*. Ljubljana: Samozaložba.
- (2000) *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija*. Dostopno prek <http://www.rtvlo.si>, 9. 1. 2003.
- (1993) *Resolucija Sveta Evrope št. 1003 o novinarski etiki*: V (1995) *Predpisi o novinarjih in medijih*, 245-252. Ljubljana: ČZ Uradni list RS.
- Rivers, L. William, Wilbur Schramm (1957): *Responsibility in Mass Communication*. New York: Harper & Row Publishers.
- Schutz, Alfred (1987): *Dobro obveščeni državljani*. Nova revija (65-66) 1637-1645.

- (1998) Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska izdaja. Ljubljana: DZS.
- Sparks, Colin (2000): Introduction: The Panic Over Tabloid News. V Colin Sparks, John Tulloch (ur.): *Tabloid Tales: Global Debates over Media Standards*, 1-40. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Stocking, S. Holly, Paget H. Gross (1992): Understanding Errors and Biases That Can Affect Journalists. V Elliot D. Cohen (ur.), *Philosophical Issues in Journalism*, 223-236. New York: Oxford University Press.
- Šinkovec, Janez (1996): Domneva nedolžnosti in svoboda medijev. *Pravna praksa* (3-4): 35-36.
- Šuen, Matjaž (1994): *Preiskovalno novinarstvo*. Ljubljana: FDV.
- Tolson, Andrew (1996): *Mediations: Text and Discourse in Media Studies*. London: Arnold.
- Toulmin, Stephen (1964): *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vasle, Vinko (1993): Afere kot skrito bistvo politike in javna dobrina. V *Slovenski almanah '94*, 32-35. Ljubljana: Založba Delo Novice.

VIRI IN DOKUMENTACIJA

- Vir 1: Pismo Cirila Brajerja Božidarju Voljču, 16. 7. 1999.
- Vir 2: Odgovor Božidarja Voljča Cirilu Brajerju.
- Vir 3: Ciril Brajer: Mafija steguje lovke na police z zdravili, *Nedeljski dnevnik*, 1. 8. 1999.
- Vir 4: Pismo Božidarja Voljča Zlatku Šetincu, odgovornemu uredniku *Nedeljskega dnevnika*, 29. 7. 1999.
- Vir 5: Ciril Brajer: Država gleda lopovom skozi prste, 8. 8. 1999.
- Vir 6: Ciril Brajer: Zdravniki s črnimi kovčki, *Nedeljski dnevnik*, 22. 8. 1999.
- Vir 7: Pismo Božidarja Voljča Zlatku Šetincu, 26. 8. 1999.
- Vir 8: Ciril Brajer: Kdor je kradel, se bo pekel ..., *Nedeljski dnevnik*, 29. 8. 1999.
- Vir 9: Ciril Brajer: Tuje "brizge" pikajo dražje, *Nedeljski dnevnik*, 5. 9. 1999.
- Vir 10: Milka Krapež: Ciprska naveza je obtičala pred mejo, *Nedeljski dnevnik*, 12. 9. 1999.
- Vir 11: Božidar Voljč: Še o mafijškem uvažanju zdravil, *Nedeljski dnevnik - Odmevi*, 26. 9. 1999.
- Vir 12: Ciril Brajer: Nič ne ugibam, *Nedeljski dnevnik - Odmevi*, 26. 9. 1999.
- Vir 13: Diana Dimnik: Neetično in nepreverjeno, *Nedeljski dnevnik - Odmevi*, 3. 10. 1999.
- Vir 14: Ciril Brajer: Še o mafijškem uvažanju zdravil (2), *Nedeljski dnevnik - Odmevi*, 3. 10. 1999.